Tom 17/2025, ss. 37-60
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2025.17(2)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Jan Paweł Gosiewski
badacz niezależny
pracownia@gosiewski.eu
ORCID: 0000-0003-2600-3974 (https://orcid.org/0000-0003-2600-3974)

Józefat Gosiewski (1786–1868): pół wieku służby w polskiej administracji celno-skarbowej

Józefat Gosiewski (1786–1868): half a century in the Polish customs administration

Streszczenie:
W artykule przedstawiono osobę Józefata Gosiewskiego (1786–1868). Przez blisko pół wieku, w latach 1811–1860, pełnił on służbę w strukturach polskiej administracji celno-skarbowej. Została ona zorganizowana jeszcze w ramach Księstwa Warszawskiego, lecz później funkcjonowała już w zmieniających się z biegiem lat realiach kongresowego Królestwa Polskiego. Gosiewski podczas wieloletniej pracy miał więc możliwość bezpośredniego doświadczenia zachodzących w tym czasie zmian społeczno-politycznych.

Słowa kluczowe: Józefat Gosiewski, genealogia, Gosiewscy, administracja celno-skarbowa, Księstwo Warszawskie, kongresowe Królestwo Polskie.

Abstract
The article examines the life and career of Józefat Gosiewski (1786–1868). He served for nearly half a century (1811–1860) in the Polish customs administration. Established under the Duchy of Warsaw, the institution continued to operate within the shifting realities of the Congress Kingdom of Poland. Consequently, Gosiewski was able to witness the socio-political transformations occurring throughout that time.

Keywords: Józefat Gosiewski, Gosiewski family, genealogy, customs administration, Duchy of Warsaw, Congress Kingdom of Poland

Polityka caratu wobec Królestwa Polskiego uległa radykalnej zmianie po stłumieniu powstania styczniowego. Podjęte wówczas przez władze działania, ukierunkowane na zniesienie wcześniejszej odrębności instytucjonalnej organów państwa poprzez gruntowną przebudowę struktur administracji, zarówno ogólnej, jak i finansowej, sądownictwa, policji i szkolnictwa, doprowadziły ostatecznie w 1867 r. do całkowitego zniesienia jego autonomii oraz do pełnego ujednolicenia gospodarczego, organizacyjnego i prawnego z Imperium Rosyjskim[1]. Jednym z przejawów rusyfikacji *Kraju Nadwiślańskiego* był znaczący napływ urzędników pochodzenia rosyjskiego z pozostałych guberni. Zajmowali nowe stanowiska, tworzone w urzędach oraz w instytucjach publicznych, a także wypierali Polaków z tych istniejących wcześniej. Należy jednak pamiętać, że w pierwszej połowie XIX w. w komisjach rządowych, zwłaszcza na niższych stanowiskach, pracowali głównie Polacy. Współtworzyli oni cywilną administrację państwową, pozostając w służbie publicznej nierzadko przez wiele lat, niejako na przekór systematycznie pogarszającej się sytuacji politycznej[2].

[1] Szerzej na ten temat zob. J. Kozłowski, *Realizacja reformy administracyjnej w Królestwie Polskim w latach 1867–1875*, „Przegląd Historyczny" 2, 1998, s. 233–250; G. Smyk, *Likwidacja odrębności prawnoadministracyjnej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym*, „Zamojskie Studia i Materiały" 2, 1999, s. 189–212.

[2] M. Osiecka, *Urzędnicy komisji rządowych Królestwa Polskiego w latach 1815–1867*, „Miscellanea Historico-Archivistica" 21, 2014, s. 175–176. Szerzej na ten temat zob. też R. Czepulis-Rastenis, *„Klassa umysłowa": inteligencja Królestwa Polskiego 1832–1862*, Warszawa 1973, s. 31–61 i 140–152; W. Kulla, *Udział we władzy*, [w:] *Przemiany społeczne w Królestwie Polskim 1815–1864*, red. idem, J. Leskiewiczowa, Wrocław 1979, s. 405–419; s. Kieniewicz, *Rodowód inteligencji polskiej*, [w:] *Historyk a świadomość narodowa*, red. idem, Warszawa 1982, s. 14–15; L. Gorizontow, *System zarządzania Królestwem Polskim w latach trzydziestych – pięćdziesiątych XIX wieku*, „Przegląd Historyczny 76/4, 1985,

Przykładem osoby, która całe życie poświęciła służbie w strukturach polskiej administracji celno-skarbowej może być Józefat Gosiewski. Podjął ją już w 1811 r., w realiach Księstwa Warszawskiego, a następnie pełnił ją przez blisko pół wieku jako obywatel kongresowego Królestwa Polskiego, aż do przejścia na emeryturę w 1860 r. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie jego postaci na tle zmieniających się w tym okresie niezwykle dynamicznie zewnętrznych uwarunkowań funkcjonowania aparatu urzędniczego. Podstawą źródłową tekstu jest dokument zatytułowany: „Формулярный списокъ о службѣ Іосафата Аркадія Феликса Госевскаго б[ывшего] казеннаго контролера въ г[ороде] Пржаснышѣ", znajdujący się w zasobach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego (РГИА) w Petersburgu[3]. Dzieje administracji na ziemiach polskich przedstawiono w oparciu o literaturę przedmiotu.

* * *

Józefat Arkadiusz Feliks Korwin Gosiewski, urodził się 17 stycznia 1786 r. w Kurszanach[4], niewielkim miasteczku położonym w trakcie (powiecie) szawelskim w Księstwie Żmudzkim[5]. Był synem Antoniego Marcina, komornika powiatu kowieńskiego oraz

s. 711–731; idem, *Aparat urzędniczy Królestwa Polskiego w okresie rządów Paskiewicza*, „Przegląd Historyczny" 85/1–2, 1994, s. 45–58; G. Smyk, *Korpus urzędników cywilnych w guberniach Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, Lublin 2004, s. 31–32 i 47–49.

[3] Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 1343, оп. 38, д. 452, с. 22–25: „Formularz przebiegu służby Józefata Arkadiusza Feliksa Gosiewskiego, byłego kontrolera skarbowego w mieście Przasnysz" (tłum. własne; dalej: Формулярный список). Formularze przebiegu służby to dokumenty, w których rejestrowano wszystkie istotne wydarzenia na ścieżce kariery oficerów oraz urzędników państwowych w Imperium Rosyjskim (zob. Энциклопедический словарь, ред. К. Арсеньев, Ф. Петрушевски, т. 24a, Санкт-Петербургъ 1898, с. 684). Miały one formę tabeli, w której, poza podstawowymi danymi (imię, nazwisko, data i miejsce urodzenia, wyznanie, informacje o pochodzeniu i rodzinie), zapisywano także kolejno zajmowane stanowiska, wysokość wynagrodzenia etc. Należy podkreślić, że dotarcie przez autora do tego dokumentu było możliwe wyłącznie dzięki pomocy i życzliwości p. Marcina Plewki.

[4] Формулярный список, с. 22v.

[5] Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, Warszawa 1883, s. 939.

Eufrozyny *de domo* Jahołkowskiej[6]. Przystąpił do służby w wieku 25 lat, obejmując 15 czerwca 1811 r. stanowisko zastępcy kontrolera w komorze celnej w Kodniu, z wynagrodzeniem rocznym w wysokości 150 rubli[7]. Niespełna rok później, 1 marca 1812 r., został zastępcą pisarza w komorze celnej w Krzemieniu[8], a już 8 czerwca, ekspedytorem tamtejszego oddziału celnego[9]. Obie placówki znajdowały się wówczas na granicy celnej Księstwa Warszawskiego i Cesarstwa Rosyjskiego. Nie miały one jednak statusu głównych komór granicznych, lecz należały prawdopodobnie do gęstej sieci tworzonej przez komory i przykomorki wewnętrzne[10]. Na stanowisku ekspedytora, z pensją wynoszącą niezmiennie 150 rb, pracował przez siedem lat, aż do 21 stycznia 1819 r. Stracił je podczas reorganizacji przeprowadzonej już w obrębie administracji celno-skarbowej Królestwa Polskiego[11].

W tym miejscu należy wyjaśnić, czym właściwie były komory celne oraz przedstawić zarys informacji na temat funkcjonowania służb skarbowych i celnych w Księstwie Warszawskim. Przed upadkiem Rzeczypospolitej, z uwagi na trudną sytuację społeczno-polityczną, nie udało się niestety ukształtować profesjonalnej służby zajmującej się zawodowo ochroną granic oraz egzekwowaniem należności celnych i zabezpieczaniem interesów gospodarczych państwa. W 1764 r., po objęciu tronu przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, przeprowadzono reorganizację Komisji Skarbu Koronnego, a także podjęto działania ukierunkowane na rozwój administracji celnej. Była ona zorganizowana w formie sieci komór i przykomorków celnych: punktów położonych zarówno

[6] Osobie Antoniego Marcina Gosiewskiego oraz zagadnieniu relacji łączących go z Gosiewskimi herbu Ślepowron z Wielkiego Księstwa Litewskiego, autor zamierza poświęcić odrębne opracowanie.

[7] Формулярный список, c. 23.

[8] Wieś w pow. sokołowskim (zob. *Słownik geograficzny*..., s. 775).

[9] Формулярный список, c. 23.

[10] B. Grochulska, *Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego*, Warszawa 1967, s. 78–79.

[11] Формулярный список, ibidem. Szerzej na temat organizacji administracji celno-skarbowej w kongresowym Królestwie Polskim zob. H. Radziszewski, *Skarb i organizacya władz skarbowych w Królestwie Polskiem*, t. 1: *1815–1830*, Warszawa 1907; t. 2: *1831–1867*, Warszawa 1908.

na granicy, jak i przy głównych drogach lądowych oraz wodnych, w których pobierano należności celne od przewożonych towarów, zgodnie z obowiązującymi taryfami. Uzyskiwane przychody stanowiły istotną część skarbu państwa. Jednak zaledwie trzydzieści lat później, po dokonanym w 1795 r. przez Monarchię Habsburgów, Królestwo Prus i Cesarstwo Rosyjskie ostatecznym rozbiorze Rzeczypospolitej, skutkującym całkowitą utratą niepodległości, służby powołane, aby strzec jej granic i bronić jej interesów gospodarczych zostały zlikwidowane[12]. Przez kilka lat na granicach między Austrią, Prusami i Rosją, które ustalono w traktacie rozbiorowym, działały służby tych państw. Jednak, gdy 7 lipca 1807 r. powołane zostało Księstwo Warszawskie, bardzo szybko, w zasadzie jeszcze w tym samym miesiącu, uruchomiono nową administrację celną. Została ona zorganizowana w sposób nowoczesny, z wykorzystaniem rozwiązań obowiązujących wówczas we Francji[13]. Nadzór nad komorami oraz przykomorkami w okresie funkcjonowania Komisji Rządzącej sprawowała Dyrekcja Skarbu. Później był on realizowany przez Ministerstwo Przychodów i Skarbu[14].

[12] Zob. K. Latawiec, *Rosyjska Straż Graniczna w Królestwie Polskim w latach 1851–1914*, Lublin 2014, s. 32–33. Szerzej na temat administracji celnej w Rzeczypospolitej przed 1795 r. zob. też s. Waschko, *Celnictwo w Polsce przedrozbiorowej (cła i polityka celna, instruktarze i postępowanie celne)*, Sopot 1960; A. Kuś, *Cło i postępowanie celne w Polsce przedrozbiorowej*, „Roczniki Nauk Prawnych" 12/1, 2002, s. 167–179.

[13] Zob. G. Smyk, *Francuskie prawo i instytucje ustrojowe w Księstwie Warszawskim*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F: Historia" 62, 2007, s. 35–51; P. Cichoń, *Wpływy francuskie w administracji Księstwa Warszawskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne" 140/1, 2013, s. 1–18; J. Czubaty, *Księstwo Warszawskie – pierwsze nowoczesne państwo polskie?*, „Kwartalnik Historyczny" 125/2, 2018, s. 365–401.

[14] K. Latawiec, *Administracja celna Księstwa Warszawskiego: kompetencje, struktury, ludzie*, [w:] *Księstwo Warszawskie: skok w nowoczesność*, red. A. Górak, Warszawa 2023, s. 365–387. Na temat funkcjonowania administracji celnej w Księstwie Warszawskim zob. też H. Gołogórski, *Administracja skarbowa i podatki w Księstwo Warszawskim*, „Czasopismo Skarbowe" 8, 1937, s. 49–51; 14, 1937, s. 65–68; 16, 1937, s. 81–84; 20, 1937, s. 113–116; R. Rybarski, *Skarbowość polska w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 50–93; B. Grochulska, *Handel zagraniczny...*, s. 73–88; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1970, s. 141–156; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 69–81; idem, *Powstanie i ustrój Księstwa Warszawskiego (1807–1815)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F: Historia" 62, 2007, s. 7–34; R. Kowalczyk, *Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807–1812*, Łódź 2010; M. Woźniczko, *Polskie celnictwo pod zaborami*, [w:] Cło i celnicy w historii: struktury i mechanizmy działania, red. W. Czyżowicz, M. Woźniczko, Warszawa 2012, s. 74–79.

Na terenie Księstwa funkcjonowało aż 71 komór głównych, a także dwa, a może nawet trzy razy więcej komór wewnętrznych, przykomorków i stacji celnych[15]. Zadaniem służby celnej było rejestrowanie przewożonych towarów oraz pobieranie cła[16], a także uniemożliwianie przemytu. To ostatnie realizowane było przez straż graniczną, nazywaną także strażą celną[17]. W komorach, poza pisarzem, pracowało przeważnie jeszcze kilku oficjalistów: urzędników zajmujących się kontrolowaniem, ważeniem i plombowaniem towarów, a także piesi i konni strażnicy graniczni oraz kontroler kas celnych. Personel komory lub przykomorka liczył sobie od kilku, nawet do kilkudziesięciu osób, w zależności od znaczenia danego punktu, czyli od poziomu realizowanych w nim obrotów handlowych i podlegał rewizorowi generalnemu lub też, w przypadku jego braku, pisarzowi celnemu[18].

Obowiązki służbowe wszystkich zatrudnionych w komorach oraz przykomorkach celnych osób zostały określone w instrukcjach wydanych przez Ministra Skarbu[19]. Józefat Gosiewski pełniąc obowiązki zastępcy kontrolera w komorze celnej w Kodniu był zobowiązany zarówno „w urzędowaniu swoiem, iako i w prywatnem pożyciu, tak się zachowywać […], aby sobie nie tylko u innych Officyalistów, ale i u publiczności przez dobre postępki na szacunek, miłość i zaufanie zasłu[żyć]"[20]. Z kolei jako zastępca pisarza komory celnej w Krzemieniu „w czasie czynney służby i potocznem obcowaniu, [miał] bydź wzorem dobrego i przykładnego

[15] B. Grochulska, *Handel zagraniczny*..., s. 79.

[16] Obowiązki służby celnej regulowane były szczegółowymi instrukcjami, m.in. wydaną już w 1810 r. *Instrukcją dla komór celnych i konsumpcyjnych, jak sobie w układaniu rachunków rocznych postępować mają* oraz rok później *Instrukcją względem pobierania i kontrolowania cła tranzytowego* (zob. eadem, *Handel zagraniczny*..., s. 80–82; M. Kallas, *Organy administracji*..., s. 76–77 i 216).

[17] K. Latawiec, *Rosyjska Straż Graniczna*..., s. 34.

[18] B. Grochulska, *Handel zagraniczny*..., s. 79.

[19] Zob. *Instrukcya dla Nadstrażników i Strażników granicznych konnych i pieszych*, Warszawa 1809; *Instrukcya dla Pisarzów Celnych i Exaktorów Konsumcyynych*, Warszawa 1809; *Instrukcya dla Kontrollerów Kass Celnych i Konsumcyyno-Poborowych*, Warszawa 1810; *Instrukcya dla Officyalistów Komor Celnych i Konsumcyynych, iak sobie przy plombowaniu towarów postępować maią*, Warszawa 1810, [za:] M. Zielińska, *Granice*, Warszawa 2018, s. 61–66.

[20] *Instrukcya dla Kontrollerów*..., s. 1–2 (§2).

postępowania, tak dla publiczności, iako też każdego Officyalisty Skarbowego mieyscowego, i tą drogą zasługiwać na uszanowanie, przychylność i szczególną ufność każdego”[21]. Miał też obowiązek „czysto i porządnie utrzymywać i prowadzić […], bez poprawek i skrobania, Reiestra swoie, […] każd[ą] Expedycy[ę] […] natychmiast porządnie i wyraźnie [zapisując]”[22].

Podstawowym warunkiem sprawowania wszystkich urzędów, tak cywilnych i sądowych, jak i duchownych, zgodnie z *Ustawą Konstytucyiną Xięstwa Warszawskiego*, oktrojowaną, czyli nadaną odgórnie 22 lipca 1807 r. przez cesarza Napoleona Bonaparte, było posiadanie obywatelstwa Księstwa[23]. Ponadto, poza odpowiednimi, przywołanymi wyżej kwalifikacjami moralnymi, konieczne było posiadanie stosownego wykształcenia i złożenie egzaminu przed komisją departamentową[24]. Przystępując do niego, Józefat Gosiewski musiał „naprzód […] złożyć: metrykę chrztu, zaświadczenie z odbytych nauk, zaświadczenie uczciwego i bez noty życia, [i] zaświadczenie, że przy […] urzędniku szczególnym pracował […], gdzie stosowney do żądanego od siebie urzędu mógł nabydź wprawy”[25]. Egzamin składał się z dwóch części: pisemnej oraz ustnej, podczas których sprawdzano poziom ogólnej wiedzy kandydata, a także znajomość działu administracji, w którym

[21] *Instrukcya dla Pisarzów Celnych…*, s. 2 (§2).

[22] *Instrukcya dla Pisarzów Celnych…*, s. 6.

[23] *Ustawa Konstytucyina Xięstwa Warszawskiego*, Drezno 1907, s. 7 (§83). Pojęcie obywatelstwa w kontekście prawa do pełnienia urzędów należy rozumieć nie w znaczeniu szerszym (posiadał je m.in. każdy urodzony oraz posiadający nieruchomość na terenie Księstwa lub urodzony za granicą, lecz z rodziców będących obywatelami Księstwa etc.), tylko węższym, tożsamym z prawem do udziału w życiu publicznym. Było ono uwarunkowane wpisem do ksiąg obywatelskich, prowadzonych odrębnie dla szlachty oraz dla pozostałych obywateli (zob. M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, s. 31–35). Szerzej na temat Konstytucji Księstwa Warszawskiego zob. też M. Kallas, *Ustawa Konstytucyjna Księstwa Warszawskiego z 1807*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, Warszawa 1990, s.105–155; A. Dziadzio, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego 1807. Polska odmiana bonapartyzmu*, „Państwo i Społeczeństwo” 1, 2007, s. 113–122.

[24] Stosowny dekret wydany został 29 kwietnia 1808 r. („Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego” 1810, t. 1, nr 4, s. 70–77). Zob. też M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników…*, s. 40).

[25] „Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego”, ibidem, s. 75, art. 10. Szerzej na temat wykształcenia niezbędnego dla objęcia urzędu zob. M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników…*, s. 37–45.

kandydat zamierzał pracować. Zwracano również uwagę na znajomość języków obcych i na umiejętność posługiwania się językiem ojczystym: sposób wyrażania myśli, charakter pisma oraz znajomość ortografii[26]. Wymagania powyższe wpisywały się w zamiar stworzenia w Księstwie nowoczesnego systemu administracyjnego, opartego na fachowym korpusie urzędniczym, sprawującym swoje funkcje już nie honorowo, jak miało to miejsce w Rzeczypospolitej do 1795 r., lecz w formie zatrudnienia odpowiednio wykształconej i wykwalifikowanej kadry za wynagrodzeniem[27].

Po zakończeniu wojen napoleońskich, na mocy uchwały podjętej 16 czerwca 1815 r. przez przedstawicieli państw, ustalających podczas kongresu w Wiedniu nowy układ sił w Europie, utworzono Królestwo Polskie. Konstytucja nadana nowemu państwu 27 listopada 1815 r. przez cara Aleksandra I określiła struktury administracji. W miejsce wcześniejszego Ministerstwa Przychodów i Skarbu powołano Komisję Rządową Przychodów i Skarbu, odpowiadającą m.in. za zabezpieczenie granic Królestwa pod względem ekonomicznym. Administracja celna w pierwszych latach jego funkcjonowania została oparta na istniejącej już wcześniej strukturze, powstałej i działającej w Księstwie Warszawskim[28]. Jednak autonomia celna Królestwa trwała tylko trzy lata. Na mocy carskiego ukazu, wydanego 15 października 1819 r., już od 1 stycznia 1820 r. zostało ono włączone do obszaru celnego Imperium Rosyjskiego. Polsko-rosyjska granica celna przestała tym samym istnieć, a działające na niej komory celne zostały zlikwidowane.

[26] M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników…*, s. 42–43. Zob. też A. Winiarz, *Organizacja i działalność komisji egzaminacyjnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy" 4, 1986, s. 445–459; M. Gałędek, *System rekrutacji wykwalifikowanych kadr urzędniczych w konstytucyjnym Królestwie Polskim*, „Miscellanea Historico-Iuridica" 13/1, 2014, s. 117–141.

[27] P. Cichoń, *Kwalifikacje zawodowe urzędników jako podstawa kształtowania się systemu biurokratycznego w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin-Siedlce 2008, s. 133–147. Szerzej na temat urzędników Księstwa Warszawskiego, jako grupy mającej w przyszłości przyczynić się do powstania nowej klasy społecznej: inteligencji zob. też R. Czepulis-Rastenis, *„Klassa umysłowa"…*,S. Kieniewicz, *Rodowód inteligencji polskiej…*; P. Cichoń, *Korpus urzędniczy* w myśli administracyjnej *Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, Kraków 2004, s. 147–172; idem, *Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815*, Kraków 2006, s. 56–66;

[28] K. Latawiec, *Rosyjska Straż Graniczna…*, s. 35.

Na zachodniej granicy Królestwa funkcjonowało odtąd odrębnie 13 rosyjskich oraz tyle samo polskich komór celnych. Te drugie pobierały należności celne od towarów przywożonych do Królestwa, natomiast rosyjskie od towarów jadących tranzytem do Rosji[29].

Jak wspomniano, Józefat Gosiewski stracił posadę ekspedytora w komorze w Krzemieniu 21 stycznia 1819 r. „по поводу реорганизации"[30]. Niewykluczone, że były to już działania prowadzone w ramach przenoszenia komór celnych na granicę z Prusami i z Austrią. Bez pracy pozostawał tylko przed trzy tygodnie, ponieważ już 16 lutego 1819 r. został mianowany kontrolerem handlowym w Łomży. Otrzymał tam jednak niższe wynagrodzenie w wysokości 135 rubli rocznie. Trzy lata później, 13 lipca 1822 r., został przeniesiony na takie samo stanowisko do Suwałk, a następnie 1 stycznia 1823 r. objął urząd zastępcy pisarza w znajdującej się tam komorze celnej. Na tej pozycji nie został jednak długo, ponieważ już 1 maja 1823 r. został przeniesiony do Kalwarii w guberni suwalskiej[31], gdzie ponownie otrzymał posadę kontrolera handlowego. Można przyjąć, że był to awans, ponieważ jego pensja wynosiła odtąd 150 rb na rok. W Kalwarii przebywał aż piętnaście lat, do końca 1838 r.[32]

Józefat Gosiewski był żonaty z Anną z Grzymałów, córką Hieronima oraz Katarzyny z Toczyskich[33]. Anna urodziła się ok. 1804 r., prawdopodobnie w dawnej ziemi bielskiej[34]. Nie wiadomo,

[29] M. Woźniczko, *Polskie celnictwo pod zaborami…*, s. 81. Zob. też H. Radziszewski H., *Skarb i organizacya władz skarbowych…*, t. 1: *1815–1830*, Warszawa 1907.

[30] Формулярный список, c. 23: „z powodu reorganizacji" (tłum. własne).

[31] Zob. *Słownik geograficzny…*, t. 3, Warszawa 1882, s. 711–712.

[32] Формулярный список, c. 23–24. Warto odnotować, że opisane przeniesienia miały miejsce w latach 1822–1823, tj. podczas wdrażania nowej polityki celnej Rosji względem Królestwa Polskiego. Od 1 stycznia 1823 r. w Królestwie przywrócono częściową autonomię celną i wprowadzono odrębną od rosyjskiej, polską taryfę celną. Szerzej na ten temat zob. M. Woźniczko, *Polskie celnictwo pod zaborami…*, s. 80–82. Zob. też *Nowe Taryffy opłat celnych, iakie od dnia 1 stycznia 1823 r. w Królestwie Polskim pobierane bydź maią*, „Gazeta Warszawska" 1, 3 stycznia 1823 r., s. 1–3.

[33] Archiwum Państwowe w Warszawie oddział w Pułtusku (APW OP), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Przasnyszu z lat 1826–1923, sygn. 79/104/0, akt zgonu 1864/82.

[34] W akcie zgonu zapisano, że Anna Gosiewska, „córka niegdy Hieronima i Katarzyny małżonków Grzymałów" (APW OP, sygn. 79/104/0, akt zgonu 1864/82), urodziła się w Białymstoku. Jednak w księgach stanu cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Białymstoku

gdzie i kiedy mieli okazję się poznać. Data przyjścia na świat ich najstarszego syna, Józefa Władysława Romana, który urodził ok. 1824 r. w Kalwarii[35], wskazuje, że ślub mógł mieć miejsce w 1822 r. Suwałkach, bądź też rok później już w Kalwarii. Józefat i Anna mieli jeszcze dwóch synów: Antoniego Serwacego, urodzonego 13 czerwca 1827 r. w Kalwarii oraz Mikołaja Adama, który urodził się również w Kalwarii 9 września 1830 r.[36]. Nie wykluczone, że mieli też jedną córkę[37]. Niestety w toku dotychczasowych badań nie udało się jednoznacznie potwierdzić tej informacji.

Po upadku powstania listopadowego skończyła się wcześniejsza, niewielka, a może nawet pozorna niezależność Królestwa Polskiego. Car Mikołaj I uchylił obowiązującą od 1815 r. konstytucję i 14/26 lutego 1832 r. postanowił, nadając Statut Organiczny, że odtąd „Царство Польское присоединенное навсегда къ Державѣ Россійской, есть нераздѣльная оной частъ"[38]. Co prawda akt ten pozostawił Królestwu odrębność administracyjną oraz prawną, jak również zachował język polski jako urzędowy, lecz w praktyce władze podjęły działania ukierunkowane na ograniczenie jego odrębności państwowej i zmierzające do jego pełnej unifikacji z Cesarstwem. Przeprowadzono m.in. weryfikację

nie zapisano jej aktu chrztu. Co więcej, jej siostra Marianna, ur. ok. 1806 r., zmarła w wieku dwóch lat 30 października 1808 r. we wsi Żebry-Leskowiec, gm. Nur (APW OP Akta stanu cywilnego gminy Nur, sygn. 79/262/0, akt zgonu nr 1808/46), natomiast druga siostra, Józefa, urodziła się ok. 1810 r. we wsi Hornowo, gm. Siemiatycze (APW OP, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1854/13). Z uwagi na to, że miejscowości te położone są w pobliżu (Nur), lub nawet na terenie (Siemiatycze) dawnej ziemi bielskiej, autor założył, że również Anna mogła urodzić się w jednej z miejscowości położonych na jej obszarze.

[35] Szerzej na temat Józefa Gosiewskiego, zm. 25 lutego 1870 r. w Płocku, zob. J. Gosiewski, *Józef Gosiewski (1824–1870): nieudana dzierżawa Teatru Miejskiego w Płocku w latach 1864–1867*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 16, 2024, s. 43–68.

[36] Obydwu braciom Józefa Gosiewskiego, Antoniemu, zm. 5 sierpnia 1892 r. w Paryżu oraz Mikołajowi, zm. 28 listopada 1909 r. w Lublinie, autor zamierza poświęcić odrębne opracowania.

[37] Została wspomniana bez podania imienia jako urodzona ok. 1835 r. w niepublikowanym, spisanym w 1941 r. przez Zbigniewa Lutosławskiego, drzewie genealogicznym rodzin Boduszyńskich i Gosiewskich, którego odpis znajduje się w posiadaniu autora dzięki uprzejmości Krystyny Grunwald.

[38] „Dziennik Praw Królestwa Polskiego" 1832, t. 14, nr 55, str. 174: „Królestwo Polskie przyłączone na zawsze do Państwa Rossyiskiego, stanowi nierozdzielną [jego] część" (ibidem, s. 175). Zob. też T. Demidowicz, *Statut Organiczny Królestwa Polskiego w latach 1832–1856*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/1, 2010, s. 135–167.

kadry urzędniczej, jednak zamiar zastąpienia urzędników polskich rosyjskimi nie został wówczas zrealizowany[39].

Kolejnym aktem represji po powstaniu listopadowym było ogłoszenie przez władze carskie 25 czerwca / 7 lipca 1836 r. Prawa o szlachectwie w Królestwie Polskim[40], wzorowanego na ustawie obowiązującej w Cesarstwie Rosyjskim od 1832 r. Ustawodawca podkreślał, że celem nowych przepisów jest przywrócenie praw należnych szlachcie rodowej oraz umożliwienie uzyskania szlachectwa wszystkim zasłużonym w służbie cywilnej oraz wojskowej. Nałożenie na szlachtę obowiązku udowodnienia posiadania szlachectwa w rzeczywistości miało jednak przyczynić się do ograniczenia wpływu tej grupy społecznej na życie polityczne, społeczne i gospodarcze oraz do jej całkowitego podporządkowania woli zaborcy[41]. Formalna procedura legitymacyjna prowadzona była przez Heroldię Królestwa Polskiego, czyli funkcjonujący przy Radzie Stanu Królestwa Polskiego centralny urząd heraldyczny, utworzony na wzór rosyjski. Konieczność wykazania się dokumentami potwierdzającymi szlacheckie pochodzenie była nie tylko upokarzająca dla osób zajmujących wcześniej stosunkowo wysoką pozycję społeczną, ale w bardzo wielu przypadkach stanowiła też bardzo poważną, często niemożliwą do pokonania barierę[42]. Podstawowymi dowodami potwierdzającymi posiadanie

[39] M. Rutkowski, *Weryfikacja urzędników państwowych w Królestwie Polskim po Powstaniu Listopadowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 8, 2003, s. 147–161. Zob. także L. Gorizontow, *Aparat urzędniczy Królestwa Polskiego*..., s. 58. Zob. też H. Radziszewski H., *Skarb i organizacya władz skarbowych*..., t. 2: *1831–1867*, Warszawa 1908.

[40] „Dziennik Praw Królestwa Polskiego" 1836, t. 19, nr 67, s. 178–289.

[41] Szerzej na ten temat zob. T. Demidowicz, *Reforma szlachectwa w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/2, 2010, s. 145–170. Zob. też M. Nowak, *Legitymacje szlachectwa na ziemiach polskich pod zaborami*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 26, 2023, s. 175–180.

[42] Szerzej na temat procedury uznawania szlachectwa przez Heroldię Królestwa Polskiego zob. s. Dziadulewicz, *Jak się legitymowano przed byłą Heroldią Królestwa Polskiego*, „Miesięcznik Heraldyczny" 7, 1915, nr 1–2, s. 31–33, nr 3–4, s. 77–79; E. Sęczys, *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000, s. IX–XIII; eadem, *Szlachta guberni augustowskiej, lubelskiej i radomskiej wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2018, s. 7–13; A. Czekalska, *Starania Wojciecha Korabity Ostrowskiego o legitymację szlachectwa w Heroldii Królestwa Polskiego – przyczynek do problemu*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 100, 2018, s. 85–96.

„szlachectwa nabytego przed ogłoszeniem […] prawa [były] Dyplomata Panuiących, lub Konstytucye Seymów, szlachectwo, albo herb nadaiące"[43], które mogły „bydź przedstawione w oryginale lub w kopiach, wyiętych z aktów, znayduiących się w dawnych metrykach: Koronney i Litewskiey [lub] z aktów umieszczonych w zbiorze praw"[44]. Dokumenty te musiały być uwierzytelnione oraz uzupełnione o stosowne wypisy z ksiąg metrykalnych. Dla wielu osób uzyskanie legitymacji było konieczne, gdyż zapewniała m.in. wolny dostęp do służby w administracji publicznej. Jednak nie wszyscy mieli możliwość przeprowadzenia tej żmudnej, niewątpliwie upokarzającej oraz kosztownej procedury. Tym samym, w wyniku przeprowadzonej reformy liczebność szlachty zmniejszyła się ponad czterokrotnie, co spowodowało radykalne zmniejszenie jej znaczenia w życiu kraju[45].

Józefat Gosiewski podjął starania o potwierdzenie szlachectwa niedługo po wprowadzeniu Prawa o szlachectwie. Po przestawieniu podania wraz z dziewięcioma załącznikami, podczas „posiedzenia Heroldyi w dniu 4/16 października 1838 r. odbytego, [złożył] dyplom z 1776 r., mocą którego Nayiaśniejszy Stanisław August Król Polski dziedziczne szlachectwo wraz z herbem […] Antoniemu Marcinowi Gosiewskiemu nadał. Udow[odnił], że jest [jego] synem […] i że niemiał żadney sprawy utratę szlachectwa za sobą pociągającey"[46]. Zweryfikowane dokumenty 4/16 lutego 1839 r. „Prezes Heroldyi [przesłał] do Jaśnie Wielmożnego Sekretarza Stanu przy Radzie Stanu […] stosownie do art. 59 prawa o szlachectwie"[47]. Następnie, „na mocy decyzji Rady Stanu Królestwa Polskiego w dniu 22 lutego / 6 marca [1839 r.] zapadłej, [uznanym został] za szlachtę dziedziczną, która nabyła tego stanu przed

[43] „Dziennik Praw Królestwa Polskiego" 1836, t. 19, nr 67, s. 206–207.

[44] „Dziennik Praw Królestwa Polskiego", ibidem, s. 208–209.

[45] T. Demidowicz, *Reforma szlachectwa…*, s. 169–170. Zob. też H. Chamerska, *Drobna szlachta w Królestwie Polskim, 1832–1864*, Warszawa 1974.

[46] Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), II Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 153, str. 79–80.

[47] AGAD, II Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 153, str. 79.

ogłoszeniem prawa”[48]. Informacja ta została na polecenie Heroldii z 7/19 lutego 1839 r. podana do publicznej wiadomości na łamach prasy codziennej[49]. Rok później, 26 marca / 7 kwietnia 1840 r. Józefat Arkadiusz Feliks Gosiewski został wpisany do Ksiąg Szlachty Guberni Augustowskiej[50]. Odnotowano także, że pieczętuje się herbem Korwin z odmianą, aczkolwiek mając na uwadze jego opis (blazonowanie): „w polu czerwonem na podkowie srebrnej, obarczonej takimże krzyżem kawalerskim, czarny jastrząb z pierścieniem złotym w dziobie; nad hełmem w koronie na trzech piórach strusich takiż jastrząb z pierścieniem na podkowie z krzyżem”[51], należy uznać, że jest to *de facto* herb Ślepowron odmieniony[52].

Prowadzona przed Heroldią Królestwa Polskiego procedura, w której Józefat Gosiewski zmuszony był do formalnego udokumentowania oraz potwierdzenia swojego szlachectwa, zbiegła się w czasie z kolejną zmianą zawodową. Po blisko piętnastu latach pracy w Kalwarii, 1 stycznia 1839 r., został przeniesiony na stanowisko rewizora celno-rogatkowego do komory celnej w Wierzbołowie[53]. Z tego okresu zachowała się ciekawa informacja,

[48] „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 62, 16 marca 1839, s. 2. Zob. też *Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiej informacyi o dowodach szlachectwa*, Warszawa 1851, s. 67; E. Sęczys, *Szlachta wylegitymowana…*, s. 193; eadem, *Szlachta guberni augustowskiej, lubelskiej i radomskiej…*, s. 122. Warto odnotować, że we wszystkich ogłoszeniach podlegających publikacji w prasie omyłkowo podano imiona „Józefat Arkadiusz Filip”, zamiast poprawnych Józefat Arkadiusz Feliks.

[49] Zob. „Gazeta Codzienna” 2428, 16 marca 1839, s. 1–2; „Gazeta Poranna” 73, 16 marca 1839, s. 1; „Gazeta Warszawska” 74, 17 marca 1839, s. 1–2; „Kurier Warszawski” 74, 17 marca 1839, s. 1–2; „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego” 68, 21 marca 1839, s. 1–2; „Korrespondent” 74, 17 marca 1839, s. 1–2.

[50] Archiwum Państwowe w Białymstoku (APB), Augustowska Gubernialna Deputacja Szlachecka, Księgi szlachty dziedzicznej przed ogłoszeniem prawa: 1837–1866, sygn. 27, s. 18v–19, poz. 70. Zob. też E. Sęczys, *Szlachta guberni augustowskiej, lubelskiej i radomskiej…*, s. 122. Należy zauważyć, że we wspomnianej księdze szlachty nazwisko matki Józefata zapisano omyłkowo z Patków (Patkowska), zamiast Jahołkowska.

[51] *Polska Encyklopedia Szlachecka*, t. 2, Warszawa 1935, s. 168. W przywołanym opracowaniu jest on określony jako herb własny „Gosiewski, czyli Ślepowron odm.” (ibidem).

[52] Przedstawiony herb to „typowy herb Ślepowron, tylko na czerwony polu” (L. Korwin, *Korwinowie*, Kraków 1935, s. 46–47), ponieważ „w grupie herbów ze Ślepowronem […] nazwy Korwin i Ślepowron są używane zamiennie” (J. Michta, *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017, s. 106). Kwestia herbu nadanego Antoniemu Marcinowi Gosiewskiemu w 1776 r. zostanie szczegółowo omówiona w odrębnym opracowaniu, które autor zamierza poświęcić jego osobie (zob. przypis nr 5).

[53] Miasteczko w pow. wołkowyskim (zob. *Słownik geograficzny…*, t. 13, Warszawa 1893, s. 238).

ukazująca zakres obowiązków oraz charakter pracy urzędników, odpowiadających za pilnowanie granicy celnej Królestwa. Otóż w nocy „z dnia 8/20 na 9/21 kwietnia [1841 r.] nad samą granicą pruską, rzeczką Lejpuną od kraju Polskiego oddzielającą, […] przez officyalistów Komory Celnej I rzędu Wierzbołów, to jest: […] Józefata Gosiewskiego Rewizora Celno-Rogatkowego […] doścignięte, zabrane i do […] Urzędu do postępowania fiskalnego dostarczone zostały towary […] z Pruss do Polski zdefraudowane, [a] podług doniesienia […], osoby przemycające będąc tuż nad granicą, ucieczką napowrot z Polski do Pruss ratowały się i przy ciemnej nadto nocy ujętemi bydź niemogły"[54]. Zgodnie z obowiązującymi procedurami, komora celna wzywała „niewiadomego powyższych obiektów właściciela, aby w przeciągu czterech tygodni […] zgłosił się i własność swą udowodnił", a także prosiła „wszystkich, którzyby jakiekolwiek szczegóły w obecnym przedmiocie, a mianowicie o właścicielu towarów lub defraudantach i ich wspólnikach, tudzież o niezupełnem dostawieniu towarów wiadomości posiadali, aby […] do […] Urzędu lub do Rządu Gubernialnego Augustowskiego stawili się, lub też przez korrespondencyą doniesienia swe bez użycia stempla na papierze prostym uczynili, i w tem okoliczności, a nadewszystko świadków zadyktowali"[55].

Józefat Gosiewski pracował w komorze celnej Wierzbołowie ponad trzy lata. W 1842 r. został przeniesiony na pewien czas na równorzędne stanowisko do placówki celnej we wsi Pepłówek w powiecie mławskim. Zaledwie kilka miesięcy później, 1 stycznia 1843 r., został przeniesiony do Przasnysza. Objął tam stanowisko kontrolera skarbowego z wynagrodzeniem w wysokości 225 rubli rocznie[56].

[54] „Dziennik Urzędowy Guberni Augustowskiej" 19, 26 kwietnia 1841, s. 249. Zamieszczony w obwieszczeniu szczegółowy spis przemycanych towarów obejmuje m.in. 537,5 funta (1 f to ok. 0,4 kg) merynosu kolorowego, 473,5 f. perkalu drukowanego, 56 f. serży i rassy kolorowej, 50 f. materii wełnianej, 33,5 f. kamlotu kolorowego 20 f. muślinu gładkiego oraz 10 f. chustek bawełnianych drukowanych. Zob. też „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 110, 9 maja 1841, s. 9–10.

[55] Oba cytaty: „Dziennik Urzędowy Guberni Augustowskiej" 19, 26 kwietnia 1841, s. 249. Zob. też „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 110, 9 maja 1841, s. 9–10.

[56] Формулярный список, с. 24.

Pełniąc przez ponad siedemnaście lat obowiązki „kontrollera w mieście Przasnyszu”[57], mógł obserwować kolejny etap unifikacji Królestwa Polskiego z Cesarstwem Rosyjskim. W 1851 r. granica celna została całkowicie zniesiona i dotychczasowa autonomia w tym zakresie została zlikwidowana. Zachował się natomiast wyodrębniony organizacyjnie zarząd skarbowy. Polskie władze i urzędy skarbowe przetrwały do powstania styczniowego. Po jego upadku w pierwszej kolejności w 1867 r. zlikwidowano działającą od 1815 r. Komisję Rządową Przychodów i Skarbu, natomiast dwa lata później, w 1869 r., powołano nowe izby skarbowe, podlegające bezpośrednio pod ministerstwo skarbu z siedzibą w Petersburgu[58]. Do urzędów już oficjalnie wprowadzono język rosyjski oraz rozpoczęto zatrudnianie w nich na coraz szerszą skalę urzędników, przybywających z odległych guberni Rosji[59]. W tym czasie Józefat Gosiewski nie pozostawał już w czynnej służbie w administracji celno-skarbowej. Został z niej uwolniony na własną prośbę 15 czerwca 1860 r. Miał wówczas skończone 74 lata, z których aż czterdzieści dziewięć poświęcił pracy w kolejnych komorach celnych,

[57] Archiwum Państwowe w Płocku (APP), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Bartłomieja w Płocku z lat 1826–1918, sygn. 50/155/0, akt małżeństwa nr 1853/78. Zob. też „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 240, 29 października 1845, s. 6; 86, 16 kwietnia 1850, s. 6; 180, 13 sierpnia 1851, s. 12; 182, 16 sierpnia 1851, s. 10; 183, 18 sierpnia 1851, s. 8; „Rocznik Urzędowy” 1850, s. 802–803; 1852, s. 890–891; 1853, s. 904–905; 1854, s. 934–935; 1855, s. 912–913; 1856, s. 884–885;1857, s. 746–747; 1858, s. 798–799; 1859, s. 820–821; 1860, s. 822–823; 1861, s. 838–839.

[58] M. Woźniczko, *Polskie celnictwo pod zaborami…*, s. 84. Zob. też G. Smyk G., *Likwidacja odrębności prawnoadministracyjnej Królestwa Polskiego…*; K. Latawiec, *Rosyjska straż graniczna…*, s. 49–58.

[59] Zob. A. Bereza, G. Smyk, *Stanowisko prawne urzędników administracyjnych i sądowych w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 53/1, 2001, s. 245–262; Smyk G., *Korpus urzędników cywilnych…*, s. 31–76; idem, *Zasady funkcjonowania rosyjskiego modelu biurokratycznego w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 9/2, 2006, s. 407–414; idem, *Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 14, 2011, s. 213–39. Szerzej na temat organizacji i funkcjonowania administracji celno-skarbowej w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym zob. też R. Ślusarska, *Organizacja administracji skarbowej w zaborze rosyjskim w latach 1869–1915*, „Państwo i Społeczeństwo” 4, 2005, s. 111–130; K. Latawiec, A. Górak, J. Krajka, *Dyrektorzy komór celnych w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023; eidem, *Naczelnicy niższych organów administracji celnej w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023; eidem, *Naczelnicy okręgów celnych i inspektorzy rewirów celnych w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023.

a także w urzędzie skarbowym w Przasnyszu[60]. Jej przebieg został szczegółowo przedstawiony w formularzu przebiegu służby, sporządzonym 30 marca / 11 kwietnia 1861 r. w Warszawie[61].

Po zakończeniu wieloletniej służby cywilnej urzędnicy w Królestwie Polskim mieli prawo do emerytury, stanowiącej zabezpieczenie na starość[62], a także przywilej dalszego noszenia munduru[63]. Józefat Gosiewski otrzymał „pod zwykłymi warunkami pensj[ę] emerytaln[ą] […] rocznie za 48 letnią służbę r[ubli] s[rebrem] 225, z których rs. 169 z funduszów Stowarzyszenia [Emerytalnego], a rs. 56 z funduszów Skarbowych", na mocy ukazu wydanego 14/26 listopada 1861 r. przez cara Aleksandra II „w skutku raportu Komisji Emerytalnej, przedstawionego […] przez Radę Administracyjną […] Królestwa Polskiego"[64].

---

[60] Формулярный список, с. 24.

[61] Формулярный список, с. 25. Znajdujący się w Archiwum Historycznym w Petersburgu formularz przebiegu służby Józefata Gosiewskiego, stanowiący podstawę źródłową niniejszego opracowania, jest kopią, wykonaną 13 maja 1908 r.

[62] Do powołanego w 1824 r. Stowarzyszenia Emerytalnego należeli „wszyscy Urzędnicy [i] Officyaliści […] jakiegokolwiek rodzaju służby publicznej, czynni i pobierający z funduszów publicznych […] płacę w wysokości przynajmniej 100 złotych polskich rocznie" (*Zbiór przepisów emerytalnych cywilnych w Królestwie Polskiem wykonywanych*, Warszawa 1859, s. 56). Prawo do emerytury przysługiwało po ukończeniu 50 roku życia, bądź też w wypadku trwałej utraty zdrowia. Wartość wypłacanego świadczenia wynosiła od 25% rocznej pensji po wysłużeniu 20 lat, aż 100% po 40 latach służby. Emerytura po śmierci urzędnika była wypłacana w połowie wysokości żonie oraz niepełnoletnim dzieciom (M. Osiecka, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867,* praca doktorska obroniona w 2014 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, s. 90; eadem, *Urzędnicy komisji rządowych…*, s. 189; eadem, *Kancelaria i archiwum. System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych* w Królestwie Polskim w latach 1815–1867, Warszawa 2015, s. 129–130.

[63] Noszenie odpowiedniego do zajmowanego stanowiska munduru w okresie czynnej służby rządowej było obowiązkowe od 1836 r. Urzędnicy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu nosili mundury z ciemnozielonego sukna z zielonym kołnierzem i aksamitnymi mankietami, zapinane jednorzędowo ośmioma żółtymi guzikami z herbem Królestwa Polskiego (zob. M. Osiecka, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych…*, s. 86–88; eadem, *Urzędnicy komisji rządowych…*, s. 188; eadem, *Kancelaria i archiwum…*, Warszawa 2015, s. 124–127).

[64] Oba cytaty: „Dziennik Powszechny" 104, 10 maj 1862, s. 1; 106, 13 maj 1862, s. 1. Warto zauważyć, że do okresu wysługi lat zaliczono 48, a nie 49 lat służby. Prawdopodobnie nie wynikało to jednak z zastosowania ogólnej zasady, w myśl której do okresu służby nie liczono czasu powstania listopadowego (zob. M. Osiecka, *Urzędnicy komisji rządowych…*, s. 189), a jedynie z uwzględnienia przerwy w zatrudnieniu w 1819 r. Józefat Gosiewski w służbie rządowej pozostawał dokładnie 48 lat, 11 miesięcy i 5 dni (Формулярный список, с. 24).

Józefat Gosiewski po przejściu na emeryturę nie przeniósł się do Płocka, gdzie mieszkał jego najstarszy syn Józef ani w okolice Lublina, gdzie majątek ziemski posiadał najmłodszy syn Mikołaj[65], lecz do końca życia mieszkał w Przasnyszu. Niewykluczone, że na tę decyzję mogło mieć wpływ to, że był właścicielem „nieruchomości w m[ieście] [tym] pod Nr. 233 położonej"[66] i relacje społeczne, które z pewnością zbudował, żyjąc tam przez kilkanaście lat[67].

Anna z Grzymałów Gosiewska zmarła w Przasnyszu 4 kwietnia 1864 r., mając ok. 60 lat[68]. Józefat Gosiewski odszedł niespełna cztery lata później, 24 stycznia 1868 r., w wieku 82 lat[69].

* * *

Podczas swojej niezwykle długiej, trwającej blisko pół wieku służby w strukturach polskiej administracji celno-skarbowej, zorganizowanej w ramach Księstwa Warszawskiego, a później funkcjonującej już w realiach kongresowego Królestwa Polskiego, Józefat Gosiewski miał możliwość obserwowania, a nawet osobistego doświadczenia zmian społeczno-politycznych, zachodzących na przestrzeni XIX w. Karierę zawodową rozpoczynał w latach nadziei na odbudowę niezależności państwa polskiego, w okresie,

[65] Jego trzeci syn Antoni od 1848 r. przebywał na emigracji, natomiast w 1860 r. został zaocznie skazany przez Sąd Kryminalny Guberni Płockiej i Augustowskiej „za wydalenie się z kraju ojczystego, niepowrócenie do tegoż i niezłożenie w tym względzie żadnego usprawiedliwienia […] na pozbawienie wszelkich praw i bezpowrotne z obrębu Państwa wygnanie z zagrożeniem zesłania na osiedlenie się w Syberyi gdyby do kraju po prawomocności wyroku powróci[ł]" („Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 139, 26 czerwca 1860, s. 3–4).

[66] „Dziennik Warszawski" 134, 3 lipca 1868, s. 6; 173, 21 sierpnia 1868, s. 7; 207, 3 października 1868, s. 7; 249, 21 listopada 1868, s. 7.

[67] Ich potwierdzeniem może być obecność Władysława Rogalskiego, pisarza Sądu Pokoju w Przasnyszu oraz Ludwika Łubieńskiego, obrońcy przy miejscowym Sądzie Okręgowym, podczas sporządzania aktów zejścia małżonków Anny i Józefata Gosiewskich (Archiwum Państwowe w Warszawie oddział w Pułtusku (APW OP), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Przasnyszu z lat 1826–1922, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1864/82; akt zgonu nr 1868/22).

[68] APW OP, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1864/82.

[69] APW OP, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1868/22.

w którym nowoczesna administracja była budowana przez obywateli Księstwa Warszawskiego w przekonaniu, że tworzą zręby nowej państwowości. Kontynuował ją następnie, pracując w strukturach administracji celno-skarbowej kongresowego Królestwa Polskiego, w którym do powstania listopadowego udział społeczeństwa w życiu politycznym był stosunkowo wysoki[70]. W latach 1832–1860 był świadkiem postępujących zmian, ograniczania autonomii oraz rosnącej rusyfikacji. Powstanie styczniowe i lata żałoby narodowej, przypadające bezpośrednio po jego upadku, przeżywał już jako emeryt. Umierając, nie mógł wiedzieć, ile lat będzie trzeba jeszcze walczyć o odzyskanie niepodległości, jednak z pewnością przeczuwał, że pogłębiająca się dominacja Rosji w sferze politycznej i gospodarczej, a także społecznej oraz kulturowej, rozpoczyna niezwykle trudny dla wszystkich Polaków okres budowy *русского мира*[71]. Na szczęście ostatecznie zakończył się on niepowodzeniem.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), II Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 153.

Archiwum Państwowe w Białymstoku (APB), Augustowska Gubernialna Deputacja Szlachecka, Księgi szlachty dziedzicznej przed ogłoszeniem prawa: 1837–1866, sygn. 27.

Archiwum Państwowe w Płocku (APP), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Bartłomieja w Płocku z lat 1826–1918, sygn. 50/155/0, akt małżeństwa nr 1853/78.

[70] T. Mencel, *Udział społeczeństwa w życiu politycznym Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, „Przegląd Historyczny" 59/4, 1968, s. 629–661.

[71] Szerzej na temat „ruskiego ładu" (tłum. własne) zob. s. Wiech, *Koncepcje masowych przesiedleń w Królestwie Polskim i na Ziemiach Zabranych w latach osiemdziesiątych XIX wieku w kreowaniu „rosyjskiej przestrzeni" i „rosyjskiego świata"*, [w:] *Metody i środki oddziaływania imperiów: ideologia i praktyka polityczna państwa rosyjskiego / sowieckiego / rosyjskiego w latach 1689–2022*, red. A. Nowak, Warszawa 2024, s. 190–192.

Archiwum Państwowe w Warszawie oddział w Pułtusku (APW OP); Akta stanu cywilnego gminy Nur, sygn. 79/262/0, akt zgonu nr 1808/46; Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Przasnyszu z lat 1826–1923, sygn. 79/104/0, akt zgonu nr 1854/13; akt zgonu 1864/82; akt zgonu 1868/22.

Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 1343, оп. 38, д. 452, с. 22–25.

Źródła drukowane

„Dziennik Powszechny" 104, 10 maja 1862; 106, 13 maja 1862.

„Dziennik Praw Królestwa Polskiego" 1832, t. 14, nr 55; 1836, t. 19, nr 67.

„Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego" 1810, t. 1, nr 4.

„Dziennik Urzędowy Guberni Augustowskiej" 19, 26 kwietnia 1841.

„Dziennik Warszawski" 134, 3 lipca 1868; 173, 21 sierpnia 1868; 207, 3 października 1868; 249, 21 listopada 1868.

„Gazeta Codzienna" 2428, 16 marca 1839.

„Gazeta Poranna" 73, 16 marca 1839.

„Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 62, 6 marca 1839; 110, 9 maja 1841; 240, 29 października 1845; 86, 16 kwietnia 1850; 180, 13 sierpnia 1851; 182, 16 sierpnia 1851; 183, 18 sierpnia 1851; 139, 26 czerwca 1860.

„Gazeta Warszawska" 1, 3 stycznia 1823 r.; 74, 17 marca 1839.

„Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego" 68, 21 marca 1839.

Instrukcya dla Kontrollerów Kass Celnych i Konsumcyyno-Poborowych, Warszawa 1810.

Instrukcya dla Nadstrażników i Strażników granicznych konnych i pieszych, Warszawa 1809.

Instrukcya dla Pisarzów Celnych i Exaktorów Konsumcyynych, Warszawa 1809.

„Korrespondent" 74, 17 marca 1839.

„Kurjer Warszawski" 74, 17 marca 1839.

„Rocznik Urzędowy obejmujący spis naczelnych władz Cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego" 1850; 1852; 1853; 1854; 1855; 1856; 1857; 1858; 1859; 1860; 1861.

Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiej informacyi o dowodach szlachectwa, Warszawa 1851.

Ustawa konstytucyina Xięstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 r., Drezno 1907.

Zbiór przepisów emerytalnych cywilnych w Królestwie Polskiem wykonywanych, Warszawa 1859.

Opracowania

Bereza, A., Smyk, G., *Stanowisko prawne urzędników administracyjnych i sądowych w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 53/1, 2001, s. 245–262.

Chamerska H., *Drobna szlachta w Królestwie Polskim*, 1832–1864, Warszawa 1974.

Cichoń P., *Korpus urzędniczy w myśli administracyjnej Księstwa Warszawskiego 1807–1815*, [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, Kraków 2004, s. 147–172.

Cichoń P., *Kwalifikacje zawodowe urzędników jako podstawa kształtowania się systemu biurokratycznego w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin-Siedlce 2008, s. 133–147.

Cichoń P., *Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815*, Kraków 2006.

Cichoń P., *Wpływy francuskie w administracji Księstwa Warszawskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne" 140/1, 2013, s. 1–18.

Czekalska A., *Starania Wojciecha Korabity Ostrowskiego o legitymację szlachectwa w Heroldii Królestwa Polskiego – przyczynek do problemu*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 100, 2018, 85–96.

Czepulis-Rastenis R., *„Klassa umysłowa": inteligencja Królestwa Polskiego 1832–1862*, Warszawa 1973.

Czubaty J., *Księstwo Warszawskie – pierwsze nowoczesne państwo polskie?*, „Kwartalnik Historyczny" 125/2, 2018, s. 365–401.

Demidowicz T., *Reforma szlachectwa w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/2, 2010, s. 145–170.

Demidowicz T., *Statut Organiczny Królestwa Polskiego w latach 1832–1856*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 62/1, 2010, s. 135–167.

Dziadulewicz S., *Jak się legitymowano przed byłą Heroldią Królestwa Polskiego*, „Miesięcznik Heraldyczny" 7, 1915, nr 1–2, s. 31–33, nr 3–4, s. 77–79.

Dziadzio A., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego 1807. Polska odmiana bonapartyzmu*, „Państwo i Społeczeństwo" 1, 2007, s. 113–122.

Gałędek M., *System rekrutacji wykwalifikowanych kadr urzędniczych w konstytucyjnym Królestwie Polskim*, „Miscellanea Historico-Iuridica" 13/1, 2014, s. 117–141.

Gołogórski H., *Administracja skarbowa i podatki w Księstwie Warszawskim*, „Czasopismo Skarbowe" 8, 1937, s. 49–51; 14, 1937, s. 65–68; 16, 19387, s. 81–84; 20, 1937, s. 113–116

Gorizontow L., *Aparat urzędniczy Królestwa Polskiego w okresie rządów Paskiewicza*, „Przegląd Historyczny" 85/1–2, 1994, s. 45–58.

Gorizontow L., *System zarządzania Królestwem Polskim w latach trzydziestych – pięćdziesiątych XIX wieku*, „Przegląd Historyczny 76/4, 1985, s. 711–731.

Gosiewski J., *Józef Gosiewski (1824–1870): nieudana dzierżawa Teatru Miejskiego w Płocku w latach 1864–1867*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 16, 2024, s. 43–68.

Grochulska B., *Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego*, Warszawa 1967.

Jezierski A., *Handel zagraniczny Królestwa Polskiego 1815–1914*, Warszawa 1967.

Kallas M., *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975.

Kallas M., *Powstanie i ustrój Księstwa Warszawskiego (1807–1815)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F: Historia" 62, 2007, s. 7–34.

Kallas M., *Ustawa Konstytucyjna Księstwa Warszawskiego z 1807*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, Warszawa 1990, s.105–155.

Kieniewicz S., *Rodowód inteligencji polskiej*, [w:] *Historyk a świadomość narodowa*, red. idem, Warszawa 1982, s. 13–22.

Korwin L., *Korwinowie*, Kraków 1935.

Kowalczyk R., *Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807–1812*, Łódź 2010.

Kozłowski J., *Realizacja reformy administracyjnej w Królestwie Polskim w latach 1867–1875*, „Przegląd Historyczny" 2, 1998, s. 233–250.

Krzymkowski M., *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004.

Kulla W., *Udział we władzy*, [w:] *Przemiany społeczne w Królestwie Polskim 1815–1864*, red. idem, J. Leskiewiczowa, Wrocław 1979.

Kuś A., *Cło i postępowanie celne w Polsce przedrozbiorowej*, „Roczniki Nauk Prawnych" 12/1, 2002, s. 167–179.

Latawiec K., *Administracja celna Księstwa Warszawskiego: kompetencje, struktury, ludzie*, [w:] *Księstwo Warszawskie: skok w nowoczesność*, red. A. Górak, Warszawa 2023, s. 365–387.

Latawiec K., *Rosyjska Straż Graniczna w Królestwie Polskim w latach 1851–1914*, Lublin 2014.

Latawiec K., Górak A., Krajka J., *Dyrektorzy komór celnych w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023.

Latawiec K., Górak A., Krajka J., *Naczelnicy niższych organów administracji celnej w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023.

Latawiec K., Górak A., Krajka J., *Naczelnicy okręgów celnych i inspektorzy rewirów celnych w Królestwie Polskim w latach 1851–1914 (1918)*, Lublin 2023.

Mencel T., *Udział społeczeństwa w życiu politycznym Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, „Przegląd Historyczny" 59/4, 1968, s. 629–661.

Michta J., *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kielce 2017.

Nowak M., *Legitymacje szlachectwa na ziemiach polskich pod zaborami*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 26, 2023, 167–185.

Osiecka M., *Kancelaria i archiwum. System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, Warszawa 2015.

Osiecka M., *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, praca doktorska obroniona w 2014 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego.

Osiecka M., *Urzędnicy komisji rządowych Królestwa Polskiego w latach 1815–1867*, „Miscellanea Historico-Archivistica" 21, 2014, s. 171–196.

Polska Encyklopedia Szlachecka, t. 2, Warszawa 1935.

Radziszewski H., *Skarb i organizacya władz skarbowych w Królestwie Polskiem*, t. 1: *1815–1830*, Warszawa 1907; t. 2: *1831–1867*, Warszawa 1908.

Rutkowski M., *Weryfikacja urzędników państwowych w Królestwie Polskim po Powstaniu Listopadowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 8, 2003, s. 147–161.

Rybarski R., *Skarbowość polska w dobie rozbiorów*, Kraków 1937.

Sęczys E., *Szlachta guberni augustowskiej, lubelskiej i radomskiej wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2018.

Sęczys E., *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000.

Smyk G., *Francuskie prawo i instytucje ustrojowe w Księstwie Warszawskim*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F: Historia" 62, 2007, s. 35–51.

Smyk G., *Korpus urzędników cywilnych w guberniach Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, Lublin 2004.

Smyk G., *Likwidacja odrębności prawnoadministracyjnej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym*, „Zamojskie Studia i Materiały" 2, 1999, s. 189–212.

Smyk G., *Zasady funkcjonowania rosyjskiego modelu biurokratycznego w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 9/2, 2006, s. 407–414.

Smyk G., *Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 14, 2011, s. 213–39.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 3, Warszawa 1882; t. 4, Warszawa 1883; t. 13, Warszawa 1893.

Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1970.

Ślusarska R., *Organizacja administracji skarbowej w zaborze rosyjskim w latach 1869–1915*, „Państwo i Społeczeństwo" 4, 2005, s. 111–130.

Waschko S., *Celnictwo w Polsce przedrozbiorowej (cła i polityka celna, instruktarze i postępowanie celne)*, Sopot 1960.

Wiech S., *Koncepcje masowych przesiedleń w Królestwie Polskim i na Ziemiach Zabranych w latach osiemdziesiątych XIX wieku w kreowaniu „rosyjskiej przestrzeni" i „rosyjskiego świata"*, [w:] *Metody i środki oddziaływania imperiów: ideologia i praktyka polityczna państwa rosyjskiego / sowieckiego / rosyjskiego w latach 1689–2022*, red. A. Nowak, Warszawa 2024, s. 190–214.

Winiarz A., *Organizacja i działalność komisji egzaminacyjnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy" 4, 1986, s. 445–459.

Woźniczko M., *Polskie celnictwo pod zaborami*, [w:] *Cło i celnicy w historii: struktury i mechanizmy działania*, red. W. Czyżowicz, M. Woźniczko, Warszawa 2012, s. 73–90.

Zielińska M., *Granice*, Warszawa 2018.

Энциклопедический словарь, т. 24a, ред. К. Арсеньев, Ф. Петрушевски, Санкт-Петербургъ 1898.